

Le monde diplomatique

Politici zijn slechte historici

door Benoît Bréville

Het is net een spelletje zoek het verschil, maar in plaats van te zoeken naar verschillen tussen twee bijna identieke foto's, gaat het om het identificeren van overeenkomsten in ongelijksoortige beelden. Maar ze zijn zo rijk gedetailleerd dat het altijd mogelijk is om te ontdekken dat ze iets gemeen hebben. Dit spel is vooral populair in oorlogstijd, wanneer commentatoren en besluitvormers het verleden afspeuren naar elke gebeurtenis die op de een of andere manier op het heden zou kunnen lijken.

De afgelopen twee jaar is de oorlog in Oekraïne vergeleken met een heleboel eerdere conflicten: de Eerste Wereldoorlog, omdat die ook in modderige loopgraven werd uitgevochten; de Cubaanse rakettencrisis (oktober 1962), die de mensheid ook bedreigde met een nucleaire holocaust; alle buitenlandse interventies van de USSR (Berlijn in 1953, Boedapest 1956, Praag 1968 en Kabul 1979); de oorlog tussen Iran en Irak, als een conflict tussen twee buurlanden (1980-88); en de oorlog in Kosovo, dat probeerde los te komen uit de greep van Servië.

Volodymyr Zelensky en zijn woordvoerders zijn meesters in dergelijke vergelijkingen. Elke historische tragedie dient als herinnering aan de invasie van zijn land: de hongersnood van 1933, Stalins Grote Terreur, conflicten in Afghanistan, Tsjetsjenië en Syrië, en zelfs het ongeluk in Tsjernobyl. Zelensky weet ook hoe hij zijn referenties moet afstemmen op zijn publiek. Toen hij het Amerikaanse Congres toesprak, noemde hij de aanvallen op Pearl Harbor en 9/11. Voor Belgische parlementsleden riep hij de Slag om Ieper op; in Madrid de Spaanse burgeroorlog en het bloedbad van Guernica; en in Tsjechië de Praagse Lente (1).

Steun verwerven

Hoe dramatischer de gebeurtenis, hoe krachtiger de analogie en hoe groter de kans dat ze empathie opwekt en steun krijgt. Natuurlijk staat de Tweede Wereldoorlog bovenaan de lijst. Het constante referentiepunt van Vladimir Poetin is de Grote Patriottische Oorlog; al zijn vijanden zijn nazi's. Maar Poetin wordt zelf vergeleken met Adolf Hitler, Mariupol met Stalingrad, de annexatie van de Krim met die van Sudetenland... En er is een constante stroom van verwijzingen naar het Verdrag van München van september 1938, waarbij Frankrijk en Groot-Brittannië overeenkwamen om dit gebied van Tsjecho-Slowakije af te staan aan nazi-Duitsland in de hoop hun expansionisme te beteugelen. Dit moment in de geschiedenis is synoniem geworden met lafheid en verraad en heeft sindsdien gediend om voorstanders van 'appeasement' in diskrediet te brengen, wat wordt opgevat als elk compromis in het aangezicht van militaire escalatie - zoals de tegenstanders van de Frans-Britse interventie in Suez in 1956, de Vietnamoorlog in de jaren '60, de Golfoorlog in 1990-91... Zelfs De Gaulle werd een München-verrader genoemd voor het ondertekenen van de Evian-akkoorden in 1962, die een einde maakten aan de gevechten in Algerije.

Deze lawine van analogieën heeft niet alleen een retorisch effect; de keuze van vergelijkingen kan strategische beslissingen beïnvloeden. Politicoloog Yuen Foong Khong heeft aangetoond hoe diep de herinnering aan München het denken van Amerikaanse politici tijdens de Vietnamoorlog beïnvloedde; niet alleen hun toespraken, maar ook hun overwegingen en debatten, tot het punt waarop ze ervan overtuigd raakten dat de situatie militair ingrijpen rechtvaardigde. Als ze rekening hadden gehouden met de Franse ervaring in Indochina in de jaren 1950 en de nederlaag bij Dien Bien Phu, suggereert Khong, dan hadden ze het land misschien als onneembaar gezien, wat tot meer

voorzichtigheid zou hebben geleid. Maar "beleidsmakers zijn slechte historici", schrijft hij. Ze weten niet genoeg van de geschiedenis, dus kiezen en passen ze "oppervlakkige en irrelevante parallellen" toe (2).

De relevantie van verwijzingen naar München is omgekeerd evenredig met hun frequentie in het publieke debat. Dit is vooral zo in het geval van Oekraïne. Het is waar dat beide Europese invasieoorlogen zijn. Maar afgezien daarvan is alles anders. Ten eerste, de strijdkrachten: De militaire macht van nazi-Duitsland overtrof die van het hedendaagse Rusland ruimschoots. Duitsland was in staat om Tsjecho-Slowakije, Polen, Nederland, België en Frankrijk (onder andere) binnen enkele maanden te veroveren. De troepen van Poetin zijn er na twee jaar nog niet in geslaagd om Kiev in te nemen en het is moeilijk voor te stellen hoe ze meerdere fronten kunnen openen en de NAVO kunnen aanvallen.

De strategische doelen zijn ook anders: Hitler, die ervan overtuigd was dat nazi-Duitsland Lebensraum miste, kon, in tegenstelling tot Poetin, niet serieus beweren dat hij werd bedreigd door een vijandige militaire alliantie. Niets kon Hitlers expansionisme stoppen, zoals de Franse premier Édouard Daladier maar al te goed wist: door de overeenkomst van 1938 te ondertekenen, kocht hij vooral tijd om het Franse leger voor te bereiden op de onvermijdelijke confrontatie. Het was een strategie die, voor de oorlog, bijna de hele politieke klasse goedkeurde - met uitzondering van communistische parlementsleden, de socialist Jean Bouhey en een rechtse afgevaardigde, Henri de Kérillis. En ten slotte is de internationale context anders: we leven in een wereld met meer onderlinge afhankelijkheid, waarin het machtsverevenwicht ingrijpend is veranderd door de nucleaire dreiging.

Gezien al deze verschillen lijkt het absurd om terug te grijpen naar München om de huidige situatie te verklaren. Bij historische vergelijkingen worden verschillen echter vaak over het hoofd gezien. Toch is, zoals Marc Bloch schrijft, "de perceptie van verschillen misschien wel het belangrijkste doel - hoewel te vaak het minst gezocht - van de vergelijkende methode. Want daarmee kunnen we de originaliteit van sociale systemen meten, we kunnen hopen dat we ze ooit kunnen classificeren en tot in het diepst van hun wezen kunnen doordringen" (3). Dit is hoe de analoge methode zijn vruchten kan afwerpen, door ons in staat te stellen ons los te maken van de bijzonderheden en algemene regels te onderscheiden. Maar de methode vereist nauwkeurigheid en zorgvuldigheid, twee kwaliteiten die je beter niet kunt zoeken in commentatoren, die maar al te vaak te graag hun zegje willen doen in de media en lui zijn als historici.

Toch, door dit perspectief aan te nemen en conflicten in hun volle verscheidenheid te beschouwen, ontstaat een heel ander landschap waarin enkele terugkerende fenomenen opvallen: het verwerpen van afwijkende meningen, die vaak door de geschiedenis in het gelijk worden gesteld; de neiging om elke crisis als existentieel voor te stellen; het demoniseren van de vijand; de ineffectiviteit van sancties.

Tweede wereldoorlog niet de regel

Als het onvermijdelijke referentiepunt voor elke internationale crisis blijkt de Tweede Wereldoorlog de uitzondering, niet de regel. Het is zeldzaam om een conflict te vinden waarin de misstanden zo ongelijk verdeeld zijn, waarin één duivels boosaardig kamp de wereldheerschappij nastreefde en waarvan de uitkomst zo duidelijk was, met de totale verplettering van de verslagenen en de zelfmoord of executie van de hoofdschuldigen. Deze karikatuur van het manicheïsme maakt het een uitstekend wapen voor degenen die militaire interventie willen rechtvaardigen, maar ook een bevooroordeeld vergelijkingspunt.

Vaak zijn oorlogen het resultaat van escalaties waarvoor de verantwoordelijkheid op zijn minst

gedeeltelijk wordt gedeeld. Dit feit wordt misschien pas na tientallen jaren onderzoek geaccepteerd, als de propaganda is weggeëbd. Duitsland werd lang als enige verantwoordelijk gehouden voor de eerste wereldoorlog: het had een wapenwedloop aangewakkerd, Oostenrijk-Hongarije aangemoedigd om Servië aan te vallen na de moordaanslag in Sarajevo en België binnengevallen... Maar vandaag de dag ontkent niemand dat het keizerlijke Rusland enige verantwoordelijkheid draagt, niet in de laatste plaats omdat het het Servische nationalisme heeft aangemoedigd. Net als Frankrijk, dat vooral klaar was voor een confrontatie omdat een groot deel van zijn politieke elite wraak wilde nemen voor de nederlaag van 1870 en het verlies van Elzas-Lotharingen. Duitsland "stak de lont aan" maar "vulde het kruisvat niet in zijn eentje", zoals historicus Gerd Krumeich het uitdrukt (4).

Een soortgelijke situatie bestaat in de meeste conflicten. Vandaag kunnen we het er allemaal over eens zijn dat de hoofdverantwoordelijkheid voor de oorlog in Oekraïne bij de Russische regering ligt, die Oekraïne binnenviel," schrijft politicoloog Anatol Lieven. Maar zullen historici in de toekomst de verantwoordelijkheid volledig bij Rusland leggen en de regeringen van de VS en de NAVO-lidstaten vrijpleiten van alle blaam omdat ze Oekraïne probeerden te integreren met het Westen en zo een bedreiging vormden voor wat zowel Russen als een lange rij Westerse experts (waaronder het huidige hoofd van de CIA, William Burns) in Moskou als vitale Russische belangen beschouwden? (5) Niet als ze om de waarheid geven...

Meestal eindigen oorlogen niet met de vernietiging van één partij. Dat is misschien wel wat de strijdende partijen willen, maar als ze er niet in slagen om dat te bereiken, nemen ze uiteindelijk genoegen met een compromis, laten ze sommige van hun eisen vallen en tekenen ze onstabiele vredesakkoorden, tot frustratie van alle partijen. Het streven naar een totale overwinning kan soms tot strategische doodlopende wegen leiden wanneer één partij, opgewonden door haar aanvankelijke successen, haar voordeel probeert door te drukken totdat ze op weerstand stuit. De VS begonnen bijvoorbeeld in 1950 aan de Koreaanse oorlog om de opmars van de Noord-Koreaanse troepen te stoppen en ze terug te drijven tot boven de 38e breedtegraad.

Nadat ze dit met gemak hadden bereikt, planden ze een hereniging onder auspiciën van de VS. De soldaten van generaal MacArthur rukten op naar het noorden, overschreden de demarcatielijn en kwamen dicht bij de Chinese grens. Dit wekte Peking op, dat 1,5 miljoen vrijwilligers het veld in stuurde. Een paar weken later heroverden de communisten Seoul en het conflict verzandde twee jaar lang in een toestand van voor de oorlog. Dezelfde terugkeer naar het begin kenmerkte ook de Indo-Pakistaanse oorlog van 1965 en de oorlog tussen Iran en Irak, die resulteerde in acht jaar vechten, een miljoen doden en geen overwinnaar.

Zelensky heeft de zwakheden van het Russische leger gezien en, met de steun van Westerse leiders, zijn ambities uitgebreid. In koor met Joe Biden, voor wie de 'toekomst van de vrijheid' op het spel staat, spreekt hij nu alleen nog van een totale overwinning. Met het mislukken van zijn tegenoffensief in de Donbass heeft Oekraïne zich gerealiseerd dat het deze regio, laat staan de Krim, niet gemakkelijk zal heroveren zonder een inzet van Europese en Amerikaanse troepen die de hele planeet in het ongewisse zou storten. Vroeg of laat zullen Kiev en Moskou moeten afspreken om te onderhandelen. Andere staten zouden hen daartoe kunnen aanmoedigen in plaats van het vuur aan te wakkeren - een vuur dat nog jaren zal branden en tienduizenden levens zal kosten.

Benoît Bréville

Benoît Bréville is voorzitter en redactioneel directeur van Le Monde diplomatique.

Vertaling m.b.v. deapl.com

- (1) Matej Friedl, 'War in Ukraine as the Second World War: How is Zelensky shaping the perception of war through historical analogies', Adapt Institute, 2 August 2023, www.adaptinstitute.org/.
- (2) Yuen Foong Khong, *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965*, Princeton University Press, 1992.
- (3) 'Comparaison' in Marc Bloch, *Histoire et historiens*, Armand Colin, Paris, 1995.
- (4) Gerd Krumeich, 'Le débat sur la responsabilité de la guerre à l'ombre de Versailles, 1919-1933' (The debate over responsibility for the war in the shadow of Versailles, 1919-33), *Revue d'Allemagne et des pays de langue allemande*, vol 52, no 2, Strasbourg, 2020.
- (5) Anatol Lieven 'Ukraine's war is like World War I, not World War II', *Foreign Policy*, 27 October 2022, foreignpolicy.com/.